

el-KASİDETÜ'n-NÜNİYYE (القصيدۃ النونية)

Osmanlı âlimi Hızır Bey'in
(ö. 863/1459)
manzum akaid risâlesi.

Cevâhîr'ü'l-âkâ'id olarak da adlandırılan Arapça kaside 105 beyitten ibaret olup her beytinde bir kelâm meselesi ve ciz bir şekilde ifade edilmeye çalışılmıştır. Fâtih Sultan Mehmed'e takdim edilen eser "tam basit" vezninde kaleme alınmış, müstef'ilün / fâilün vezninin tekrarı ile sekiz tef'ileden oluşmuştur. Vezin ve kafiyelerinde göze çarpan bazı değişiklikleri dikkate alan *el-Kaşidetü'n-nûniyye* şârihlerinden Büyük Hâfız Muhammed b. Hasan, manzumenin aruz vezinlerine uymadığını ve edebî bakımdan başarısız olduğunu ileri sürmüştü, eserin diğer bir şârihi olan Uryânî Osman Efendi ise Büyük Hâfız'ı eleştirerek kasidenin kurallara uygun edebî bir metin olduğunu söylemiştir. *eş-Şekâ'îku'n-nu'mânîyye* ve *Keşfü'z-zunûn*'da nakledildiğine göre Hızır Bey iki kaside-i nûniyye yazmıştır. Bunlardan biri akaidle ilgilidir, diğeri ise '*Ucâletü leyle ev leyleteyn* diye adlandırılan kasidedir. Bu iki kaside bazı kaynaklarda aynı kasidenin değişik bölümleri gibi gösterilmişse de ayrı ayrı eserler olduğu yolundaki görüş ağırlık kazanmaktadır (bk. HIZIR BEY).

Kasidede konular açıkça bölümlere ayrılmamışsa da manzume sistematik bir tahlile tâbi tutulduğunda şu kısımları içerdiği görülür: İlk kısımda Allah'a hamd, resulüne salât ve selâmdan sonra kasidenin yazılış amacı ifade edilmiştir (1-5. beyitler). İkinci kısımda Allah'ın varlığı, selbî ve sübûtî sıfatları (6-30. beyitler); üçüncü kısımda ihtiyarî fiiller, hidayet ve dalâlet, hüsün ve kubuh, akıl ve ilâhî kanun, güç yetirilemeyen şeylerle mükellef tutulma, Mu'tezile'nin benimsediği aslah talakkisi, rızık ve ecel meseleleri (31-41. beyitler) ele alınmıştır. Kasidenin dördüncü kısmında nübüvvet konuları çeşitli yönleriyle incelenmiş, velînin kerametleri gibi hususlara temas edilmiş (42-69. beyitler), beşinci kısımda âhiret halleri anlatılmış (70-85. beyitler), altıncı kısımda iman ve islâm terimleri, iman-amel ilişkisi, mukallidin imanı, insan için dünyada mükellefiyeti düşüren bir mertebenin bulunmadığı gibi konular ele alınmıştır (86-91. beyitler). Manzumenin son kısmında ise imâmet meselesi incelenmiştir.

İstanbul kütüphanelerinde altmış civarında yazma nüshası bulunan *el-Kaşidetü'n-nûniyye* (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 2085; Yazma Bağışlar, nr. 2551/2, 4072/2; Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 786) ilk defa 1258 (1842) yılında İstanbul'da basılmış ve çeşitli âlimler tarafından tercüme ve şerhleri yapılmıştır. Eseri Türkçe'ye çevirenler arasında İsmâil Müfid Efendi (İÜ Ktp., TY, nr. 354), İmamzâde Mehmed Esad Efendi (Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, nr. 825; İÜ Ktp., TY, nr. 1291, 9776) ve Prizrenli Şem'î (Hacı Selim Ağa Ktp., Aziz Mahmud Hüdâyî, nr. 886) gibi şahsiyetler yer almaktadır. Kasidenin Arapça şerhlerinden bazıları şunlardır: 1. *Şerhu'l-Kaşidetü'n-nûniyye*. Hızır Bey'in talebesi Hayâlî Ahmed Efendi tarafından kaleme alınmış olup kasidenin şerhleri içinde en meşhur olanıdır (İstanbul 1318 [Dâvûd-i Karsî'nin şerhiyle birlikte]). Şerhin sonunda manzumenin Arapça metni ve kime ait olduğu bilinmeyen Türkçe manzum tercümesi de yer almaktadır. Mehmed Emîn Üsküdarî bu şerhe önce Arapça bir hâşîye yazmış, sonra da onu Türkçe'ye çevirmiştir. Üsküdarî, tercümesinde Ehl-i sünnet karşıtı görüşlere ve bunlara yöneltile eleştirilere yer vermediğini kaydetmektedir. Risâlenin on dört varaklık müellif hattı nüshası Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Kemankes Emîr Hoca, nr. 284). Kâtib Çelebi, Âyinezâde Mehmed Şemseddin Şîrâzî'nin de bu şerhe yazmış bir hâşîyesinin bulunduğunu kaydederek (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1348). 2. *Şerhu'l-Kaşidetü'n-nûniyye*. Büyük Hâfız Muhammed b. Hasan'a aittir (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 2095, 2096). Şârih kasidenin son on beş beytini şerhetmeden vefat etmiştir. 3. *el-Fevâ'idü'n-nağriyye fi halli'n-nûniyyeti'l-Hađriyye*. Hacı Çelebi Mehmed İsmet b. İbrâhim Efendi tarafından yazılmıştır (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1233, Lâleli, nr. 2381, Hacı Mahmud Efendi, nr. 1402; Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 2100, 2101, 3249). 4. *Hayrû'l-kalâ'id Şerhu Cevâhîr'i'l-âkâ'id*. Uryânî Osman Efendi'nin kaleme aldığı eser (İstanbul 1301), Şerif Paşazâde Mehmed Esad Efendi tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (M. Şerefeddin [XXIII], s. 17). 5. *el-Cevâhîr'ü'l-kalemiyye fi taşîri es-rârî'n-Nûniyye*. Lâlezârî Mehmed Tâhir'in eseri olup Süleymaniye (Hafid Efendi, nr. 142; Esad Efendi, nr. 1214; Reşid Efendi, nr. 141) ve Hacı Selim Ağa (nr. 648) kütüphanelerinde nüshaları bulun-

maktadır. 6. *Kaside-i Nûniyye Şerh ve Tercüme-i Manzûmesi*. İsmâil Müfid Efendi tarafından kaleme alınan eser Arapça açıklamalar yanında beyitlerin manzum tercümesini de içermektedir (Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 237/2; İÜ Ktp., TY, nr. 354). 7. *Şerhu'l-Kaşidetü'n-nûniyyeti't-tevhîdiyye*. Dâvûd-i Karsî'ye aittir. Çeşitli kütüphanelerde birçok nüshası bulunan şerhin (Brockelmann, II, 321) ilk baskısı litografya usulüyle gerçekleştirilmiştir (İstanbul 1291; diğer baskıları için bk. Serkis, II, 1503).

el-Kaşidetü'n-nûniyye'nin Türkçe şerhleri içinde de şunlar zikredilebilir: 1. *Kaside-i Nûniyye Şerhi*. Dâvûd-i Karsî'ye aittir (Beyazıt Devlet Ktp., nr. 2823, 3214; Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 1177/3). 2. *Metâlib-i İrfânîyye ve İzâhât-ı Nûniyye*. Manastırlı İsmâil Hakkı tarafından kaleme alınmıştır (İstanbul 1312). 3. *Tuhfetü'l-fevâid alâ Cevâhîri'l-akâid*. Dâmâd-ı Gelenbevi Seyyid Mehmed Şükrî'ye aittir (İstanbul 1328). 4. *Sünûhât-ı Vehbiyye ve Esrâr-ı Nûniyye*. Mustafa Behcet Uranyevî tarafından yazılmıştır (Kahire 1318).

Hızır Bey, *el-Kaşidetü'n-nûniyye*'de ele aldığı kelâm meselelerini şekillendirirken Ebû Hanîfe'nin başta *el-Fıkhü'l-ekber*'i olmak üzere akaide dair risâlelerinden ve Nesefî'nin '*Âkâ'id*'inden istifade ettiği anlaşılmaktadır. Risâlede herkesin bilmesi gereken sahih akîdeler ve bunların dayandığı deliller, özlü ifadelerle Ehl-i sünnet ekolünün Mâtürîdiyye kolu anlayışı doğrultusunda ortaya konulmuştur. *el-Kaşidetü'n-nûniyye* özgün bir metin niteliği taşıması, önemli bilgiler içermesi yanında sanatkârane bir anlatıma sahip olmasıyla da ilgi görmüştür. Kaside üzerine yapılan tercüme ve şerh çalışmalarının çokluğu ona gösterilen itibarı ortaya koymakta ve yaygın bir şekilde kabul gördüğünü kanıtlamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Taşköprizâde, *eş-Şekâ'ik*, s. 93-94; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 113-114; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1348-1349; Büyük Hâfız Muhammed b. Hasan, *Şerhu'l-Kaşidetü'n-nûniyye*, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 2096, vr. 2^a-3^a; Uryânî Osman Efendi, *Hayrû'l-kalâ'id Şerhu Cevâhîri'l-âkâ'id*, İstanbul 1301, s. 3-4; Osmanlı Müellifleri, I, 228, 337; Serkis, *Mu'cem*, II, 1503; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 321; A. Süheyl Ünver, *Kadıköyüne Ünvanı Verilen Hızır Bey Çelebi, Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1944, s. 30-33; a.mlf., *İlim ve Sanat Bakımından Fatih Devri Notları*, İstanbul 1947, s. 21-23; H. Laoust, *Les Schismes dans l'Islam*, Paris 1965, s. 210, 273; M. Said Yazıcıoğlu, *Hızır Bey*, An-

kara 1987, s. 44-65; a.mlf., "Hızır Bey ve Ka-sîde-i Nûniyesi", *ÂCİFD*, XXVI (1983), s. 549-588; M. Şerafeddin, "Türk Kelamcıları", *DİFM*, XXIII (1932), s. 17; Franz Babinger, "Hızır Bey", *İA*, V/1, s. 471.

M. SAİD YAZICIOĞLU

KASİDETÜ YEKÜLÜ'İ-ABD

(bk. el-EMÂLİ).

KASİM

(القاسم)

Suudi Arabistan'ın
Necid mıntıkasında bulunan
idarî bölge.

Rûme vadisinin Nûfûdüssir çölüne açıldı-ğı kesimde yer alan, kuzeyden güneye 135, doğudan batıya 90 km. boyutlarında verimli bir bölge olup merkezi Büreyde (nüfusu 316.500, 2001 tah.) ve ikinci önemli şehri Uneyze'dir (nüfusu 116.000, 2001 tah.). 58.046 km²'lik bir alanı kaplayan Kasım bölgesinin 2001 yılında tahmini nüfusu 955.900 idi.

Câhiliye döneminde Esed, Abs, Temîm, Fezâre ve Kilâb gibi kabilelerin yaşadığı Kasım dolayları kabileler arası savaşlara (eyyâmü'l-Arab) sahne olmuştur. Hz. Peygamber'in vefatıyla baş gösteren dinden dönme olaylarında buradaki bazı kabileler irtidat etmişlerse de daha sonra Hâlid b. Velîd'in saflarına katılmışlardır. Bölgenin iskânı, özellikle Büreyde ve Uneyze şehirlerinin teşekkülü XVI. yüzyıla rastlar. Kasım'den Zühayr b. Ebû Sûlmâ ile oğlu Kâ'b b. Zühayr, Muhammed b. Abdullah el-Avnî ve Muhammed b. Ali el-Arfec gibi büyük şairler çıkmıştır.

Kasım uzun süre Reşîdîler ve Suûdîler'in mücadele alanı olmuş, Osmanlı hâkimiyetinin yayıfladığı dönemlerde bu aileler etkili hale gelmiştir. XIX. yüzyılda bir ara Vehhâbîler'in kontrolüne geçen Kasım, Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrâhim Paşa tarafından 1817'de tekrar Osmanlı idaresi altına alındı. 1819 yılında İbrâhim Paşa'nın Kasım'de bir temsilci bırakarak geri dönmesi üzerine Abdullah b. Suûd'un oğlu Türkî b. Abdullah harekete geçerek bölgede hâkimiyet kurdu, daha sonra yerini oğlu Faysal b. Türkî aldı. Faysal 1848'de Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetini tanıdı ve ardından Necid kaymakamı tayin edildi. Yerine geçen oğlu Abdullah b. Faysal Osmanlı Devleti'ne bağlı kaldı. Bağdat Valisi Midhat Paşa 1871'de Necid mutasarrıflığını kurdu. Eylül 1872'de Kasım Cebelîşemmer,

Büreyde ve Uneyze ile birlikte Medine muhafızlığına bağlandı. Bölge bir süre, Suûdî ailesine karşı güç mücadelesi veren Reşîdî Emîri Muhammed b. Reşîd'in hâkimiyetinde kaldı. Reşîdî emîri 1885 yılından Suûd b. Faysal'ın oğlu Muhammed tarafından bölgeden çıkarılıysa da 1891'de Suûd kuvvetlerine karşı galip geldi ve böylece Kasım bölgesi dahil bütün Orta Arabistan Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Reşîdîler'in eline geçti. Ancak Suûd ailesinin Kasım için iddiaları hep devam etti.

1905 Ocağında 3000 kişilik bir Osmanlı ordusu Müşir Ahmed Feyzi Paşa kumandasında Necef'ten hareket ederek Kasım'e geldi; Medine'den 750 kişi ve bir kısım topraklar destek için bu kuvvete katıldı. Bâbîali tarafından Abdurrahman b. Faysal'ın güney Necid bölgesi kaymakamı olduğu tasdik edilirken (8 Şubat 1905) Reşîdîler'in emîri Abdülazîz b. Mût'ib, kendisinin Hâil tarafında kalması ve başka yerlere karışmaması için uyarıldı. Buna karşılık Necid Emîri Abdurrahman da Osmanlılar'ın Kasım'de teşkilâtlanmasına karşı çıkmadı. Birkaç ay içerisinde Kasım bölgesi tamamen Osmanlı idaresine geçti ve 20 Temmuz 1905'te bölge Basra'ya bağlı bir mutasarrıflığa dönüştürülerek mutasarrıflık ve kumandanlığına Mirlivâ Sâmi Paşa getirildi. Büreyde kaza merkezi oldu ve Sâlih b. Hasan b. Mühennâ buraya kaymakam tayin edildi. Bu arada Reşîdîler ile Suûd ailesi arasında mücadele devam etti. 11 Nisan 1906'da İbn Suûd tarafı galip gelince Abdülazîz b. Mût'ib öldürüldü. Abdülazîz b. Abdurrahman, Kasım'de bulunan Türk kuvvetlerini dik-kate almadan Osmanlı Devleti'nin Büreyde kaymakamı Sâlih b. Hasan'ı tutukla-tarak Riyad'da hapse attırdı. Suûdî ailesinin Kasım'e hâkim olması üzerine Medine'den gelen Sâmi Paşa, İbn Suûd'la yaptığı anlaşmayla bölgeyi askerden arındırdı. Buna karşılık Büreyde ve Uneyze'ye birer müfreze yerleştirildi ve Osmanlı

bayrağı asıldı; ayrıca her yıl buralardan Medine hazinesine belli bir miktar vergi gönderilmesi karara bağlandı (1907). Bu arada Suûdî ailesiyle temas halinde olan İngilizler de bölgeye siyasî temsilci gönderdiler. 1913 yılına kadar Suûdîler'in yönetiminde zâhiren Osmanlı Devleti'ne bağlı kalan bölge daha sonra Suûdî Krallığı'nın bir vilâyeti durumuna getirildi.

BİBLİYOGRAFYA :

Hemdânî, *Şifâtü Cezîretü'l-Arab* (nşr. Muham-med b. Ali el-Ekva' el-Hivâlî), Riyad 1397/1977, s. 289, 311; G. F. Sadleir, *Diary of a Journey Across Arabia* (1819), Bombay 1866, s. 95-100, 121-131, 139, 141; Osman b. Bişr en-Necdi, *Ulvânü'l-mecd fî târihi Necd*, Riyad 1971, I, 108-129; II, 101-103; Cevdet, *Târih*, IX, 249-256, 302-308; X, 95-103, 252; XII, 93-102; *Delîlül-Halîc* (Târih), III, 1618-1708; V, 3646-3652; Mahmûd Şukrî el-Âlûsî, *Târihu Necd*, Kahire 1343, s. 22-23; Bekrî, *Mu'cem*, I, 12-14; Muhammed b. Büleyhid, *Şahîhü'l-aḥbâr*, Kahire 1370, I, 151; G. A. Wallin, *Travels in Arabia (1845-1848)*, Cambridge 1979, s. 147, 197, 204; Muhammed b. Nâsir el-Ubûdî, *el-Mu'cemü'l-cogrâfi: Bilâdü'l-Kasım*, Riyad 1979, I, 23-217; IV, 1719-1720; Emin er-Reyhânî, *Mülûkü'l-Arab*, Beyrut 1987, s. 604-613; *Arabian Boundaries, Primary Documents 1853-1957* (ed. R. Schofield - G. Blake), Oxford 1988, II, 516-517, 545-546; Cemal Kutay, *Necid Çöllerinde Meh-med Akif*, İstanbul 1992, s. 25-98; Zekerîya Kurşun, *Necid ve Ahse'da Osmanlı Hakimiyeti*, Ankara 1998, s. 52, 135, 171 vd., 184; A. Grohmann, "Kasım", *İA*, VI, 389-390; R. Headley, "Burayda", *EL*² (Ing.), I, 1312-1313; G. Rentz, "al-Kasım", a.e., IV, 717.

MUSTAFA L. BİLGE

KASR

(bk. HASR).

KASR

(القصر)

Harfi, tabii meddine ilâve yapmaksızın okumak anlamında kıraat terimi
(bk. MED).

Kasım
bölgesinin
merkezi
Büreyde'de
su kulesi

